

**AYSUN AYDIN VE BAHAR MURATOĞLU PEHLİVAN, ELEŞTİREL DÜŞÜNME:
SOSYAL BİLİMLER VE İLETİŞİM PERSPEKTİFİ, İST. DER YAYINLARI, 2019**

Dr. Öğr. Üye. Pakize Arıkan SANDIKÇIOĞLU*

Eleştirel düşünme disiplini temel olarak insana neyi nasıl düşüneceği, inançlarını hangi unsurlara dayandıracağı, elde edilen enformasyonu nasıl analiz edip yorumlayacağı ve nasıl eylemde bulunacağı hakkında bir yol haritası sunan ve her bireyin edinmesi gereken entelektüel bir beceriyi kazandırmayı hedefleyen bir disiplindir. Aysun Aydın ve Bahar Muratoğlu Pehlivan tarafından kaleme alınmış ve 2019 yılında basılantantıtımını yaptığımız bu çalışma, özellikle Türkçe literatüre bu önemli alanda katkı sağlamaktave akademik ama aynı zamanda sade ve anlaşılır anlatımı ile de her alandan bireye ulaşılabilir bir kaynak sunmaktadır. Eleştirel düşünme, aynı zamanda birçok üniversitenin farklı bölümlerinin öğretim programında yer alan bir derstir. Bu nedenle bu çalışma, öğrencinin felsefe, psikoloji, sosyoloji ve iletişim alanları ile ilgili bir akademik alt yapıya sahip olmasını gerektirmeyen, her düzeyde üniversite öğrencisi için alana giriş niteliği taşıyan bir ders kitabı olarak da değerlendirilmelidir. Bir ders kitabı olarak, eleştirel düşünme disiplini ile ilgili doğru ve önemli soru ve konulara temas etmektedir.

128 sayfalık bu kitap altı bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde birçok alt başlık içermektedir. Yine her bölümün sonunda o bölümde kullanılan kaynaklara ilişkin bir kaynaklar listesi verilmiştir. Böylelikle okuyucunun merak ettiği veya ilgi duyduğu kaynağın bilgisine daha kolay bir şekilde, dikkati dağılmadan ulaşması sağlanmıştır. Kitabın biçimsel özellikleri ile ilgili bir eleştiri getirmek gerekirse, o da kimi bölümlerin yeterli miktarda alt ve ara başlık içermemesidir. Zira bu durum, konuya yabancı bir okurun okumasını zorlaştırabilir.

Yazarlar altı bölüm çerçevesinde düşünme edimini iki temel zemin üzerinde irdelerler. Bunlardan ilki düşünmenin felsefi ve mantıksal altyapısı, diğeri ise daha somut örnekler yardımı ile sunulan düşünmenin kültürel, ahlaki ve toplumsal belirleyicileri ve sonuçlarıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yazarlarınüç temel amaç güttüğü söylenebilir: doğru düşünmenin biçimsel yapısının açıklanması, düşünmenin doğru ve tarafsız içeriğinin hangi yollarla elde edilebileceğinin okuyucuya aktarılması ve bu yolla okuyucunun kendi düşünme eylemi üzerine düşünmeye sevk edilmesi. Diğeri bir deyişle, okuyucu akıl yürütmenin doğru ve yanlış formları hakkında bilgilendirilirken, aynı zamanda akıl yürütmelerine içerik sağlayan hammaddenin, nasıl verili olduğu ve ne şekilde yorumlanması gerektiği konusunda da aydınlatılmaktadır.

Kitabın birinci bölümü, eleştirel düşünmenin ne olduğu, eleştirel düşünür olmanın ne anlama geldiği ve eleştirel düşünür olmanın önemi üzerine açıklamaların sunulduğu bir giriş niteliğindedir. Bu bölümde eleştirel bir düşünürün sağlaması

---

* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü, pakize.arikan.sandikcioglu @ikcu.edu.tr, Orcid Id:0000 0002 9781 075X

gereken koşullar sıralanmıştır. Bu koşulların nasıl sağlanacağı ise kitabın ilerleyen bölümlerinde okuyucuya sunulur.

Kitabın ikinci bölümü, düşünmenin felsefi ve mantıksal yapısı üzerinedir. Bu yönüyle okuyucunun felsefe ve mantığın temel kavram ve ilkelerine aşina olmasına imkân sunar. İlk olarak akıl yürütme süreçleri ile ilgili temel mantıksal kavramlar, daha sonra sırası ile bilimsel akıl yürütme ve bilgi oluşturma süreçleri ile ilgili temel felsefi yaklaşımlar sunulmaktadır. İnsan zihninin tanıma, yargı üretme ve akıl yürütme olarak sıralanan entelektüel işlevlerinin temel yapı taşları olan “kavram”, “önerme”, “çıkarım” öğeleri ve temel akıl yürütme biçimleri sunulur. Burada yazarlar iyi bir akıl yürütmenin sahip olması gereken özelliklerden biri olan ve klasik mantığın temel konusu olan “geçerlilik” kavramı üzerinde durmakta ve bu bölümün son paragrafında eleştirel düşünür olmanın akıl yürütmelerin geçerliliğinin denetlenmesi ile mümkün olduğunu iddia etmektedirler. Burada göze çarpan bir eksik, tümdengelsel akıl yürütmelerin geçerliliğinin yanı sıra iyi bir tümevarımsal akıl yürütmenin sağlaması gereken güçlü olma koşulunadeğini olmamasıdır. Zira her ne kadar mantıksal açıdan geçersiz olsa da, iyi bir tümevarımsal akıl yürütme mümkündür. İyi bir tümevarımsal akıl yürütmenin güçlü olması, yani öncüllerinin sonucun doğruluğunu güçlü bir şekilde desteklemesi, zorunlu olarak doğru olmasa da *büyük olasılıkla* doğru olduğunu göstermesi gerekir. Öte yandan güçlü bir tümevarım ile güçsüz bir tümevarım arasındaki farka bu bölüm içerisinde açık bir şekilde yer verilmemiştir. Ancak bu fark, konunun anlaşılabilirliği ve bir sonraki bölümdeki yanlış akıl yürütme biçimlerinin (özellikle küçük sayılarla istatistik) daha iyi anlaşılması için önemli görünmektedir. Eleştirel bir düşünürün yalnızca akıl yürütmesinin geçerliliğini değil, ama aynı zamanda tümevarımsal akıl yürütmesinin gücünü de denetlemesi gerektiğini söylemek daha kapsayıcıdır.

Kitabın üçüncü bölümü hatalı akıl yürütme biçimlerine ayrılmıştır. Yazarlar bu bölümde, bu akıl yürütme biçimlerini somut, anlaşılır ve her insanın aşına olduğu türden örnekler üzerinden açıklamaktadırlar. Bu bölümün önemi, okuyucuyuhem başkalarının hem de kendi düşünme süreçlerinin üzerine düşünmeye teşvik etmesidir. Zira, hatalı akıl yürütme biçimlerini söz konusu örnekler üzerinden okumak, kişiye “acaba ben de bu hatalı akıl yürütme biçimlerini kullanıyor muyum ?” sorusunu sordurtmakta ve okuyucunun kendi düşünmesindeki kusurların bilincine varmasına olanak sunmaktadır. Örneğin, “doğaya başvurma” özellikle cinsiyetçi eylemlerin gerekçelendirilmesi için sıkça başvurulan bir akıl yürütme biçimidir, ancak burada görülmektedir ki doğadan destek alma geçerli ve güçlü bir akıl yürütme biçimi değildir. Yine yazarların da belirtmiş olduğu gibi özellikle medya ve siyaset platformlarında bu akıl yürütme hatalarının sayısız örneği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Oysa eleştirel düşünürün kendisine verili olanı doğru bir şekilde yorumlayabilmesinin en önemli koşullarından birisi, söz konusu verilere geçerli ve güçlü argümanlarla mı, yoksa hatalı akıl yürütmeler sonucu mu ulaşılmış olduğunun kavranmasıdır. Bu nedenle, kitabın genel konusu ve amacı bağlamında, bu bölüm eleştirel düşünme alanında yazılmış bir kitap tarafından mutlaka içerilmesi gereken bir bölümdür.

Kitabın dördüncü bölümü yanlış akıl yürütme biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olan psikolojik, sosyal ve kültürel eğilimleri konu edinmektedir. İnsanlar gündelik

hayatta sayısız sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Savaşlar, cinsiyet ayrımları, hayvanlara yapılan işkenceler, işyerlerinde yaşanan mobbingler, çevreye verilen zararlar mercek altına alındığında görülecektir ki, tüm bu irrasyonel eylemlerin arkasında yazarların dile getirmiş olduğu önkabul ve önyargılar yatmaktadır. Yazarlar kişilerin çoğu zaman bu ön kabul ve önyargıların farkında olmadıklarını ve sorgulama gereksinimi duymadıklarını dile getirir. Bu nedenle hatalı akıl yürütme biçimlerinin ardından, bu eğilimlerin sunulması okuyucuyu kendi düşünme süreçlerini, ulaştığı veya karşılaştığı argümları daha yakından ve daha tarafsız bir gözle anlama olanağı sunar. Neden ilgisiz gerekçelere başvurarak iddiamızı desteklemeye çalışırız? Neden eylemlerimizi gerekçelendirmek için insan doğasına başvurmayı seçeriz? Neden çoğunluğun yaptığı ve düşündüğü bize daha makul görünür? Neden bazı insanların fikirlerini onları dinlemeden değersiz görürüz? Bu ve benzeri sorular bu bölümde dile getirilen egosentrizm, sosyosentrizm, toplumsal cinsiyet, medya, ideolojik kavramlar ve sahte bilimler bağlamında cevaplandırılır. Bu etmenlerin düşünme biçimlerini ne şekilde etkileyebileceği ve belirleyebileceği gösterilir. Yazarlar yalnızca bu etmenlerin etkilerini aktarmakla kalmaz aynı zamanda eleştirel düşünür olabilmek için bu etmenlerden mümkün olduğunca sıyrılarak daha tarafsız ve daha az belirlenmiş bir bakış açısı kazanabilmenin önemine de vurgu yaparlar. Kitabın genelinde olduğu gibi, bu bölümde de öne çıkan en olumlu özellik, verilen somut örneklerin okuyucu kitlesi tarafından kolay anlaşılabilir, tanıdık örnekler olmasıdır. Örneğin medyanın kullanmakta olduğu hatalı akıl yürütme biçimlerine örnek olarak yerli televizyon programları ve gazete haberleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, elimizdeki çalışma okurlara farklı dillerden tercüme edilmiş eleştirel düşünme kitaplarından daha anlaşılır ve kavranabilir bir içerik sunmaktadır.

Kitabın beşinci bölümü etik konusuna ayrılmıştır. Kitapta bu bölüme yer verilmesinin temel amacı, ahlak sahibi olmanın ve kişinin eylemlerinin ahlaki sonuçlarını öngörebilmesinin eleştirel düşünür olabilmek için gerekli olduğunun gösterilmesidir. Bölümün ilk yarısı ahlak felsefesinin temel kavram ve kuramlarını tartışır. Yazarlar öncelikle, “Özgürlük Problemi” üzerine geliştirilen felsefi kuramları sunarlar. Ardından Aristoteles’in erdem ahlakı kuramı, faydacı ahlak kuramı ve Kant’ın ödev ahlakı kuramı sunularak eylemlerin ahlaki statülerinin değerlendirilmesi için kullanılabilir farklı ölçütler açıklanır. Böylelikle, okuyucunun ahlaki değerlendirme yapabilmek için sahip olması gereken kuramsal alt yapı oluşturulmuş olur. Bölümün ikinci yarısı ise, güncel etik problemlerin ve karşılaşılan ahlaki ikilemlerin bir analizini sunar. Bu bölümde kürtaj, ötenazi, idam cezası, hayvan deneyleri, tıbbileştirme, çevre ve medya etiği gibi sorunlar sunulmuş olan kuramsal yaklaşımlar, hatalı akıl yürütme biçimleri ve düşünme biçimlerini belirleyen faktörler çerçevesinde değerlendirilip yorumlanır. Bu sayede okuyucunun da güncel ahlaki sorunlara karşı eleştirel ve tarafsız bir bakış açısı geliştirerek mümkün olan en makul ahlaki değerlendirmeleri yapmasına olanak sağlayan yollar sunulur.

Kitabın son bölümü kitap içerisinde anlatılanların genel bir değerlendirmesi ve özeti niteliğindedir. Yazarlar bu bölümde hem eserin temel amacını hem de her bölümün temel konu ve iddialarını özetleyerek kitabın tamamına ilişkin bütüncül bir bakış açısı sağlamaktadırlar.

Aydın ve Muratoğlu Pehlivan'ın titizlikle hazırlamış oldukları bu eserin hem akademik alanda hem de gündelik hayat içerisinde önemli bir rol üstleneceği açıktır. Hızla değişen ve dönüşen dünyada bireylerin eleştirel düşünme becerisini kazanması yalnızca diğer insanların düşünme biçimlerinin yorumlanmasını değil, aynı zamanda bireylerin bakışlarını kendi düşünme biçimlerine doğrultmasını gerekli kılar. Sayısız bilgi ve haber kaynağı ile kuşatılmış olduğumuz günümüzde, yalnızca haber kaynaklarının ardında yatan düşünme biçimlerinin değil, aynı zamanda bu kaynaklardan edindiğimiz içeriği nasıl seçip yorumladığımızın da mümkün olduğunca tarafsız benmerkezci olmayan bir perspektiften anlaşılması çok önemlidir. Bu nedenle *Eleştirel Düşünme: Sosyal Bilimler ve İletişim Perspektifi* kitabının, hem eğitim alanında hem de toplumsal, kültürel ve ahlaki sorunların değerlendirilmesi konusunda önemli bir kaynak kitap olduğu söylenebilir.